

Bulgaristan Millet İktisadiyatının Beynelmilel Rabıtaları [*]

A. İSTİHSAL VE EŞYA MÜBADELESİ

Yazan: M. LUDEWIG

Terceme eden: Dr. MUHLİS ETEM

I. Buhranı hazırın sebepleri.

Kaybedilen harbin netaici, 1912 den 1918 senesine varan harp seneleri ve son harbin tevlit ettiği vahim neticeler Bulgaristanı fena halde sarsmıştır. Bulgaristan üzerine yalnız tamirat tediyatını yükletmekle kalmamış, aynı zamanda memleketin aksamından bazı kıymetli toprakları zayı etmiştir: Dobruca, Makedonya'nın ve Trakya'nın münbit sahaları bu suretle elinden çıkmış bulunuyor.

Bu zayıat, iktisadi noktai nazardan tetkik edilecek olursa, memlekette maişeti darlaştırmağa sebebiyet vermiştir. Çünkü Bulgaristan nüfusu sabit bir surette tezayüt eden ve malik olduğu toprak sahasında istihsalâtı ile ancak geçinebilen bir memlekettir. Buna münzam olarak memleketin haricinde kalan kısımlardan ana vatana kaybedilen sahalarda sakin olan yüz binlerce bulgar muhaciret etmiş ve bu hal muzayakanın bir kat daha artmasına sebep olmuştur.

Yalnız Dobruca Bulgaristanın Karadeniz sahilindeki Varna limanının Hinterlandını teşkil etmekte idi ve burasının hububat istihsali bütün Bulgaristan hububat istihsalinin üçte birine baliğ olmakta idi.

[*] Balkan iktisadiyatından « Yunanistanın iktisadi bünyesi ve iktisadi münasebetleri » ne dair olan etüdü mecmuamızın bundan evvelki 53 üncü sayısında yine naklen neşredilmiştir. M. E.

Kızgın güneşli Makedonya topraklarının Yunanistana ilhak edilmesi Yunanistana bu sahada derhal bir faikiyet temin etmiştir. Buna sebep cihan tütün piyasasında en mühim bir mevki işgal eden tütün mahsulünün bu Makedonya toprağına has olmasıdır.

Trakyanın Yunanistana terki ile Bulgaristan tütün ziraati ile birlikte Adalar denizine olan mahrecini kaybetmiştir.

Harbiumuminin neticesi olarak 1928 senesine kadar Bulgaristan iktisadi tahavvülâta sahne olmuş ve zuhur eden müşkülâtın izalesi zımında çok zahmet çekmiştir.

1926 senesinde Cemiyetiakvam muhacirlerin iskânına sarfolunmak üzere beynelmilel bir istikrazın aktedilmesine müsaade vermiş ve 1928 senesinde (Leva) nın kat'î istablizasyonuna tahsis olunmak üzere de beynelmilel bir istikrazın aktedilmesine razı olmuştur.

Stablizasyon istikrazı bütün iktisat şubelerinin canlanmasına tesir ederek malî ve iktisadi bir iyileşme temin etmiştir.

Ecnebi memleketlerin Bulgaristana olan itimadı fazlalaşmış ve bu surette Bulgaristana gelen sermaye ihtiyacın fevkına çıkmak şeklinde tezahur etmiştir.

Kredinin tevessüü.

Bulgar millî bankası 1928 ve 1929 senelerini, banka tesis seneleri ve kredi iflâsiyonu seneleri olarak ifade etmektedir. Gerek para piyasasının seyyaliyetine ve gerek 1928 senesi hasadından dolayı Bulgar ithalât ticareti bir çok siparişata girmişti. Bu meyanda bilhassa sanayi mamulâtı göze çarpıyordu. Bulgaristan haricî ticaret siyasetinde daha bu miktarda bir ithalât vaki değildi.

İthalât		İhracat	
Milyon (Reichsmark ¹)		Milyon (Reichsmark)	
1926	189,2	1926	172,1
1927	186,4	1927	201,5
1928	213,1	1928	188,7
1929	252,2	1929	193,8

¹ Reichsmark'ın 1932 senesi ilk iki ayında vasatî Türk parası ile 1,47 kuruştur.

İthalât ve ihracatın tezayüt eder bir surette aşması üzerine milli banka parayı korumak için şiddetli tedbirler ile bir deflasyon siyasetine başladı. Fakat 1929 senesinin fena hasadına tesadüf eden bu siyaset iyi netice vermedi. Cihan piyasası fiatlarının sukutu ziraî mahsulât için mahreçsizlikten sıkıntı çeken halkı iştira ve tasaruuf kuvvet ve kabiliyetinde şiddetle tesirini gösterdi. Her tarafta büyük miktarda eşya stoku kalmış ve müteaddit sanayi banka ve ithalât müesseseleri iflâs etmişti. Halbuki ecnebi sermayesinin de plase edildiği sahaları bilhassa buraları idi.

Bir çok ecnebi fabrikalar ve ihracat evleri bu yüzden büyük zararlara uğradılar. Bu hadise Bulgaristanın ecnebi memleketler nezdindeki kredisini sekte dar etmiş ve ecnebi sermayesinin memleketten çekilmesine sebebiyet vermişti.

Ekseriyet itibarile bir ziraat memleketi olan ve az bir millî sermayeye malik bulunan Bulgaristanın ecnebi sermayeden böyle mahrum kalması bütün iktisadî sahaları teşevvüşe uğrattı.

Şiddetli buhran, ithalâtın kuvvetli bir sarsıntı sebebi şeklinde tezahur etti ve bu hal ancak 1930 senesinin sonuna doğru biraz hafifleşti. 1930 senesinde Bulgaristan aktif bir ticaret bilânçosu arzetti; halbuki 1922 ve 1927 seneleri istisna edilecek olursa harbi takip eden bütün senelerin ticaret bilânçoları passif idi.

(Riparation) tazminattan başka ecnebi istikrazlar, uzun ve kısa vadeli kredilerin faiz ve amortisman tediyesi ile mükellef olan Bulgaristanın, gizli ihracatının da pek cüz'î olmasından dolayı, tediyat müvazenesini aktif kılabilmek için elinde kalan yegâne vasıtası ticaret müvazenesinin aktif olmasıdır.

1930 senesinde iyi bir hasat olmuş ve miktar itibarile ihracat tezayüt etmiştir; halbuki ziraî mahsulât fiatlerinin sukutu üzerine — ki 1929 senesinde ilk evvelâ tütüne âriz olmuştur. — ihracat kıymet itibarile evvelki senelerden daha düşkündür.

Harecî ticarete bilhassa tezayüt eden hububat ve yumurta ihracatlarıdır. Hububat ihracatı daha ziyade devletin fedakârlıkları sayesinde vukua gelmiştir.

II. Devletin iktisat siyaseti.

Ziraat siyaseti. 1930 senesinde hükümet hububat fiatlarının istikrarını

temin için müzayede usulü ihdas ederek burada hububatı borsa fiyatına satın ve mahreç rizikosunu üzerine almış bulunuyordu. Cihan piyasasının tahavvulâtı tahtı tesirinde bu tedbirin nakâfi olduğu anlaşılmağa 1930 senesikânunuevvelinde devlet « hububat satın alma ve ihracat müdüriyeti » adile resmî bir müessese vücade getirdi. Bu müessese kendine borsa fiyatından yüksek arzolunan hububat ve yemleri satın almakla mükelleftir. Buna mukabil aldığı mikdarın bir kısım bedelini köylüye nakten tediye etmeyüp bona verir. Fakat bu bonalar ile köylü vergilerini ödeyebildiği gibi devletin Ziraat bankasına olan borçlarının edasında istihsal edebilir.

Mezkûr müdüriyet hububatı ihraç edebildiği gibi dahilî istihlâkte sarf edilmek üzere değirmenlere de satabilir. Evvelki seneler hasadile birlikte hububat fiyatının sunî bir şekilde yükselmesi devleti tahminen bir kaç milyon Leva zarara sokmaktadır. Bu zarar kısmen şu suretle telâfi olunmaktadır. Dahilî istihlâke mahsus olan hububat fiyatları müdüriyetin iştirak fiatlarının biraz üzerinde bulunacak ve diğer taraftan değirmenler ügütecikleri bütün hububatı müdüriyetten satın almağı taahhüt edeceklerdir.

Her hangi hususî bir tüccar müdüriyetin tesbit ettiği fiatlara yakın bir fiatta satın almağa muktedir olmadığından direksiyon kanunen olmasa dahi filen bir hububat inhisarı vaziyeti arz etmektedir. Yalnız mısır ticareti mısırın depilama hususatının müşkülâtından dolayı (serbest) hususî ticarete terkedilmiştir. Mısır ihracatı da ihracat primi vasıtasile teşvik olunacaktır. Maamafih hükümet bu tedbirlerle hububat istihsal eden köylüyü halî hazır buhranından korumak istemektedir. Müstakil buhranların önüne geçilmesi için ziraatı şimdikinden ziyade hububat ziraatından sanayi fiyatlarını, meyva ve sebze ziraatine çevirmek iktiza etmektedir. Ziraat nezareti bu tebdil ziraateti teşvik için bir propaganda yapmağı başlıca vazifesinden addetmektedir.

Ziraat buhranından en fazla müteessir olan iktisatlar bilhassa hububat istihsal eden iktisatlar olmuştur. Hububat ile birlikte sair mahsul eken köylüler buhranda daha müsait bir vaziyet arz etmişlerdir.

Tütün istihsali büyük bir ehemmiyet kesbetmiştir. Harpten sonra tütün ticaret bilançosunun ve paranın başlıca bir rüknü ve mesnedi olmuştur.

Ziraat nezareti tütünün nevini islâh maksadile tütün zeriyyatını müsait sahalara tahsis etmektedir. Eski tütün ekilen yerlerde pamuk ve ayçiçeği mahsulü ziraati teşvik olunmaktadır.

Tütün ve hububat ziraatından sonra gül istihşali mühim bir mevki işgal etmektedir. Gül yağı prodüksiyonu için yapılmakta ve gül yağı ihracatı ilede Bulgaristanı cihan piyasasında biricik bir mevki ihraz etmektedir. Hükümet gül ziraatını gül müstahsillerine yaptığı nakti muavenetler ile, kooperatif teşekküllerinin teşviki ile, nümune gül bahçeleri tesisi, gül yetiştirmesine müteallik malûmatı neşr ve tamim ile ve sair tedbirler ile mütemadî bir surette teşvik etmektedir.

Cihan piyasasında inhisarî bir vaziyet ahzeden bir gül yağı iktisadını muhafaza edebilmek için hükümet (gül yağının taklidi olan) Geranium-esansı idhalâtını menetmekle, ihraç edilen esansı kontrol etmekte ve gül fidan ve çeliklerinin ihracına mani olmaktadır.

Bulgaristan bunlardan maada ipekçiliğe de gayet müsait şerait arzeder. Bu san'at eski milli bir meşguliyettir. Koza istihşalini tezyit ve nevini ıslah etmek maksadile hükümet bir çok çareye tevessül etmiştir. Bu meyanda dutlukların tevsii ipek böceklerinin yetişmesini teshil, yetiştirme hakkında nazari malûmatın neşrütamimi ve kozaların memlekette iplik haline getirilmesi için muktezi tezgâhların tesisi ve saire gibi tedbirler sayılabilir.

Ziraî istihşalin tebdili evvel emirde bir sermaye meselesidir. Burada ziraati Hipotek - kredisi ve (Meleriation) denilen ıslah kredileri gibi uzun vadeli kredilerle beslenmesi icap eder. Ziraat bankasının ziraat kredisine mahsus olan vaastaları bu ise kifayet etmekten uzaktır. Ziraat bankasının verebildiği krediler (meselâ: hasat ve ihracat kredilerde olduğu gibi) kısa vadeli kredilerden tereküp etmektedir. Millî bankanın kanaatine nazaran ziraatin sermaye ihtiyacını ancak uzun vadeli bir ecnebi ipotek istikrazı temin edebilir.

Sermaye tedarikini müşkül bir safhaya sokan âmil köylü mülkiyetinin dağınık olması ve meydanların inkısamında bu keyfiyetin devam etmesidir.

Ziraat kütlesinin kooperatif birliklerine olan temayülü fazla olmasına rağmen, devletin ziraat kooperatiflerine verebildiği meblâğlar cüz'î kalmaktadır. Ziraatin daha rasyonel bir hale gelmesi için küçük köylü mülkiyetlerinin tevhide tasavvur olunmaktadır.

Aynı zamanda ziraat bankasının ıslâhı ile meşğul olunmaktadır. Bu banka uzun vadeli ve ucuz kredi verebilecek bir vaziyete ifrağ edilecektir.

Ziraî vaziyetin yeknasak bir şekilde ıslahı için ziraat bankası ziraî kooperatifleri ile sıkı bir temasa gelecektir.

Fakat hükûmet ziraati ıslah zımında tatbik ettiği tedbirleri maatteessüf cebrî bir sanayi himayesile kısmen bozmuştur.

Sanayii himaye siyaseti.

Hükûmet geçen asrın sonundanberi esaslı bir sanayi himaye siyasetini takip etmektedir. İlk teşvikî sanayi kanunu 1894 senesinde intişar etmiştir. İmtiyazatın hududu tevsi edilmek suretile bu kanun müteaddit defalar tebeddüle uğramıştır. 1928 senesi (Novelle) lâyihasına nazaran sırf büyük sanayiler teşvik edilecektir. Büyük sanayi müesseselerinden maksat, istimal edilen motörlerin beygir kuvveti itibarile, yatırılan sermaye miktarı ve istihdam edilen amele adedi itibarile muayyen ve asgarî bir hadde baliğ olan müesseseler, hükûmetin himayesinde muhtelif sanayi müesseseleri bilhassa yerli ham maddelere istinat eden müesseseler inkişaf ettiler.

Sanayi inkişaf ettikçe bu memlekete kapitalizm hulûl etmiş ve bu suretle Bulgaristan ecnebi piyasalar ile daha ziyade münasebata girmiştir.

Devlet tarafından sanayia verilen imtiyazların belli başlıları şunlar idi: Vergilerden muafiyet veya tenzilât, müsait şerait tahtında, yerli toprak servetlerinin istihsal ve istimali, tenzilâtlı demiryolu tarifeleri, istihsale muhtasam ve yardımcı maddelerin gümrük resmine tabi tutulmıyarak ithali, ithal edilecek tam mamul eşyaya yüksek hamî gümrükler ve saire...

Mütemadî muafiyetler neticesinde, kendi kuvvetleriyle hiç bir zaman kesbi hayat edemeyecek olan müesseseler teessüs etti. Halbuki teessüslerin bir çoğu iktisadî noktai nazardan doğru değildi. Teessüsler satış imkânları hesap edilmeden, o san'ata mahsus bilgiye vakıf olmayan personele malik olmadan ve mikdari kâfi olmıyan sermayelere istinat ettiğinden esaslı bir inkişaf gösteremiyordu. Devletin sanayii himayesi kartellerin de teşekkülüne ve dolayısile fiatların yüksek tutulmasına imkân bahşediyordu.

Sanayi maddelerinin yüksek tutulan fiatleri ve ziraî mahsulâtın alçak fiatleri müvacehesinde Bulgar köylü tabakasının sefaletini mucip oldu. Bulgaristan gibi bir köylü memleketindeki bu keyfiyet bütün iktisat şube-

lerini sektedar etti. Halbuki ziraat Bulgaristan millet iktisadiyatının esasıdır demektir.

Gümrük ve tarife muafiyetlerine istinat eden yerli sanayi, ham maddeleri memlekette yetiştirmeğe gayret edeceği yerde, ecnebi mamleketten celbetti. Eğer ecnebi memleketten idhal edilen ham maddeler henüz memlekette yetişmiyor ve gayri kâfi yetişmiyorsa, bunların - dahilde mevcut olmalarından dolayı - istihsali muhtaç oldukları sermayeyi tedarik ve idari teşvik neticesinde ecnebi ile rekabet ederce-sine, temin edebilirdi. Halbuki ihmal edilmesi milli iktisat kuvvetlerinin zafına sebebiyet vermektedir.

Bankaların, sanayi ve ticaret muhitinin neşriyatı bu mecburi sanayileşmenin mahzurlerine bilhassa Bulgaristanın beynelmilel eşya mübadelesi noktai nazarından işaret etmişlerdi.

Bulgaristan ticaret muvazenesinde Kıymet itibarile mühim bir mevki işgal eden ihracat maddelerinden sair memleketler ile rekabet edenler: Yunan ve Türkiye tütünleri ile tütün, Rus - Danimarka ve Holanda yumurtaları ile yumurta. Bulgaristan ancak mezkûr emtia kalitelerini yükselmek suretile rekabet edebilecektir. Ecnebiden ziraat sahasına gelen sermayenin mütereddit kaldığı müddetçe ve dahili hususî sermayelerin sanayi himayesi altında hemen ekseriyetle sanayi istihsale tahsis edildikçe, ziraat nihayet devlet kredisine müracaat etmek mecburiyetindedir.

Diğer taraftan yüksek tarife ve gümrük muafiyetleri devlet bütçesini bu kısım varidattan mahrum ediyor. Bu suretle devlet kredi siyaseti tarikile ziraati ıslâha dair aldığı tedbirlerin icrasından akim kalmış bulunuyor.

Müsait ticaret mukavelelerin akdini temin edebilmek için Bulgaristanın hali hazır gümrük tarifelerini tebdil etmesi icap eder. Ziraat mamulâtının daha fazla ihracatı ile alâkadar olan bu mesele devlet tarafından kenüz mü-nasip bir surette halledilememiştir.

Ticaret mukaveleleri siyaseti.

1919 senesinde Neuilly de akdedilen sulhmuahedesine nazaran Bulgar siyaseti 9 ağustos 1925e kadar itilâf hükûmetleri tarafından dikte edilmiş bir vaziyet arz ediyordu. Bundan dolayı Bulgaristan ancak bu tarihten sonra ticaret mukaveleleri aktetmeğe başladı bu sebepten ileri geliyordu. Şimdiki

halde Bulgaristan bir çok devletler ile «en fazla mazharı müsaade» anlaşmalarına aktetmiş bulunuyor.

Hükümet evvelâ komşu devletler ile esaslı mukaveleler tesis etmek ve ondan sonra mütemerkiz bir mukavele sistemi takbik etmek fikrindedir. Şimdiki halde yalnız Türkiye ile bir mukavele aktetmiş bulunuyor. Bu mukavele 31 kânunuevvel 1931 senesindenberi hali mer'iyettedir. Her iki tarafa en fazla mazharı müsaade bahşeden bu mukavele aynı zamanda seyrüsefain ve ikamet hukukunu ihtiva etmekte ve bunlardan maada müte-kabil fazla muameleye tabi olan emtaaya dair hususî tarife şartları kaydetmektedir. Bulgaristanın ağaç kömürü ve peynirine mukabil Türkiyenin balığı, üzümü ve balı.

Yunanistana gelince: Teşrinievvel 1927 senesinde müanakit Bulgar-Yunan itilâfındanberi Bulgaristan Yunanistanla bir tarifeye merbut olmu-yarak hali münasebettedir. Fakat yekdiğerini itmam eden bu iki millet iktisadının, iktisadî münasebetler neticesinde bir an evvel mukavele akdi için muktezi müzakerata ve teşebbüsata girişecekleri zannedilmektedir.

Geçen senenin sonundanberi de bulgaristan ile Rusya arasında gayri resmî müzakerat ceryan etmektedir. İhzarî bir mahiyet arzetmesine rağmen hükümetler arasında doğrudan doğruya müzakeratın tesisine medar olacak bu ilk hazırlıklar, harbi ummidenberi münkati olan mütekabil münasebetleri yeniden tesise imkân bahşedecektir.

Gümrük siyaseti.

Bulgaristan hali hazırda müşkül bir vaziyette bulunmaktadır. Bulgaristana tam mamul eşya ihraç edüp buradan gıda maddeleri alan devletler ticaret mukavelesi aktedecekleri zaman hali hazırda mer'i olan sanayii himayeye muhtas olan yüksek tarife resimlerinin tenzilini talep edeceklerdir.

Bu tenzilâtlı gümrük tarifesine bundan maada uzun müddet tabi olmalarını ve kendileri ile olan ikamet hukukunun müsait bir tarzda aktini istiyeceklerdir.

Bulgaristan sanayi memleketlerine olan ithalâtını muhafaza ve hatta tezyit etmek isterse bu talepleri kabul ve bilhassa gümrüklerini indirmek mecburiyetindedir. Fakat bu hal daha bir çok müesseselerin mahvolmasına ve ziraî mahsulâtın dahili piyasalarda sürümünü kaybetmesine sebep olacaktır.

Devlet varidatını tezyit ve memleketteki zirai istihsalâtı teşvike medar olabilecek tedbirlerden bilâ gümrük ithal edilen ham maddelerin durdurulması keyfiyeti sanayi müesseselerinin inkırazına sebebiyet vereceği için ancak pek tedrici bir surette tatbik edilebilecektir; kaldı ki harici siyasetle şiddetle alâkadar olan bu mesele ham madde ithal eden devletlerin menfaatlerine muğayir olacağı için ayrıca muhtacı izahtır.

İthalâtçılar ile ithalâtın teshili ile alâkadar olan sair iktisat şubelerile meşğul bazı zümreler tarafından şiddetle tenkit edilen bir cihet daha vardır : 3 haziran 1930 dan itibaren kâğıt leva üzerine esas addedilen kurs yükseltilerek altın leva esasına geçilmiştir. Bundan maksat da gümrüklerin altın esası üzerine cari olarak stablize edilen levanın hakiki seviyesine muadil olmasıdır.

Halbuki devletin burada yegâne yapacağı şey tam altın paritesini tatbik etmektir. Bu suretle devlet bütçesi gümrüğe tabi olan eşya ithalâtının azalmasına ve halkın satın alma kuvvetinin zaiflemesine karşı muvazene temin etmiş olacaktı. Altın paritesinin tatbiki yerli sanayiinin vaziyetini ecnebi sanayie nazaran takviye etmiş, fakat aynı zamanda müstakbel ticaret mukaveleleri müzakeratına bir gümrük esası teşkil etmiş olacaktı.

Bilhassa seyyal gümrük prozisyonlarından dolayı Bulgaristanın bugüne kadar esaslı ticaret mukaveleleri akte dememiştir.

İhracatı cezri bir surette teşvik maksadile 27 mart 1930 tarihli ihracat gümrük tarifesi kanunile ihracat eşyasına tahmil edilen hemen bütün ihracat resimleri kaldırıldı. İhracatın 1930 ve 1931 senesindeki fevkalâda tezayüdüne hiç şüphesiz devletin bu tedbirleri âmil olmuştur.

İhracat enstitüsünün tesisi.

Harici ticaret ile doğrudan doğruya meşğul olanların münasebetlerini takviye etmek maksadile Bulgar ve ecnebi tacirleri tarafından hususî ticaret odaları teşkil olunmuştur. Meselâ Almanyada Bulgar - Alman ticaret odası, Berlin ve Sofyada. Bundan maada 1931 senesinden itibaren Sofyada bir Bulgar ihracat enstitüsü tesis edilmiştir. Bu muhtar idare, muhtelif nazaretlerin, devlet bankalarının ihracatı finanse eden hususî bankaların, kooperatiflerin, ticaret odaları gibi teşekküllerin mümessillerinden tereküp edip ihracat noktai nazarından istihsali teşvik eden bir organizasyondur.

Enstitü bizzat ihracat muameleleri ile meşgul olmaz; vazifeleri daha ziyade ecnebi piyasalarda sürüm meselelerini tetkik, informasyon vermek, ihraç edilen emtianın kalitelerini kontrol ve ambalajına dikkat etmek, alım ve satım tarzlarını takip etmek ve bir de « millî marka » lar vermektir. (Exportmarke) millî bir marka vaz'ına müsaade vermek için ihracatçının müseccel bir ticaret firması olması ve enstitü tarafından kalite, tip ve ambalaj için tesbit ettiği Normlar dahilinde mal ihracında bulunacağını vad ve temin etmesil icap eder.

Bu mecburiyet tahtında müstahsil de mümkün olduğu kadar piyasaya yüksek kıymeti haiz mahsul vermekle mükellef olmuş olur.

Ziraat mahsulâtına en iyi mahreç olan memleketler vasatî ye garbî Avrupa memleketleridir. Bu memleketlerde zirai mahsul mevcut olmadığı veya ihtiyaca kâfi gelmiyecek bir surette istihsalâtta bulunulduğu için kendi ziraatlerinin zarardide olması mevzuubahs değildir. Tütün, pirinç, turfanda sebze, muhtelif nevi meyve ve yumurta bu memleketlere giden ihracat maddelerindendir.

Bulgaristan ihracat istatistikini tetkik edecek olursak, Bulgar ticareti hariciyesinin merkezi sıkletini vasatî ve garbî Avrupa devletleriyle olduğu ve ihraç edilen esas mevattın mezkûr maddelerden tereküp ettiği anlaşılır.

III. Münferit iktisadî şubelerin haricî ticaretteki mevki:

Ziraat üzerine müsnetenil sanayi

Sanayii ziraiye

Bulgaristan, ekseriyeti küçük çifçi mülkiyeti teşkil eden tipik bir ziraat memleketidir. 1926 senesinde yapılan bir tahriri nüfusa nazaran meslek sahibi nüfusun yüzde 80 i ve nüfusu umumiyenin yüzde 76,4 ü ziraatte meşgul idi. (1920 de: yüzde 81,3 ve yüzde 75,4). Mutlak tezayüde rağmen ziraatte meşgul nüfus, sanayide çalışan nüfusun lehine olmak üzere nisbî bir tenezzül arz etmektedir.

Hububat ziraati asıl meşguliyeti teşkil etmekte iken muharebedenberi nebatî zeytiye ve senayi nebatattan bilhassa tütün, şeker pancarı ve ayçiçeği ziraatleri büyük mıkyaasta inkişaf etmektedir.

Aynı nisbetle olmamakle beraber hububata tahsis edilen sahada büyü- müştür. 1925 senesini 100 addedecek olursak, 1930 senesinde yağlı nebat

ve sanayi nebatatı ile mezru saha 1925 senesine nazaran yüzde 45, hububatla mezru saha yüzde 14 büyümüştür.

Kendinden yağ istihsal edilen nebat ve sanayi nebatının (şeker pancarı dahil olmamak üzere), [1925 — 100] zeredilen miktarı hemen yüzde 100 ve hububat ise yüzde 45 e tezayüt etmiştir.

Kezalik yağ, meyva ve sebze bahçe sahaları harpten evvelki zamana nazaran tevessu etmiştir. Meselâ 1908 — 1912 senelerin vasatisinde 8,3 bin hektar meyva ağacı var iken 1928 senesinde bu miktar 17,4 olmuştur. İhraç edilen başlıca meyva meyanında bilhassa taze üzümü, elmayı ve armudu zikredebiliriz. İhracatı umumiye meyanında meyva ihracatı büyük bir rol oynamamakla beraber bu mevadın tezayüdü Bulgar ziraat istihsalinin inkişafına yardım etmekle çok faideli olabilir.

Arpa ihracatı istisna edilecek olursa 1929 senesine kadar hububat ihracatı harpten evvelki senelere nazaran çok tenakus etmiştir: 1906 - 1912 senelerinin vasatisini hesap edecek olursak buğday ihracatı 239 bin ton, 1923 - 1929 senelerinin vasatisi 32 bin ton, mısır ihracatı 201 tona mukabil 101 bin ton, arpa ihracatı 13,5 a mukabil 29 bin tona balığ olmaktadır. Harpten evvel hububat ana ihracat maddesini teşkil ediyordu. 1908 - 1912 senelerinin vasatisinde umum ihracatın yüzde 54 nü hububat teşkil ederken 1925 - 1929 senelerinde hububat vasatî olarak yüzde 15 i teşkil edebiliyor.

Devletin bu husustaki tedbir ve teşviki sayesinde 1930 senesinde ve 1931 senesinin ilk aylarında hububat ihracatını tezayüt etti ; hatta tenezzül eden cihan piyasa fiyatlarına rağmen hububatın ihraç kıymeti ondan evvelki senelerin vasatilerinden daha yüksek idi ; bihassa mısır ihracatında farklı bir tezayüt görülmüştü. Fakat ne çare ki, ticaret bilânçosundaki bu tezayüt tütün piyasasının düşer orduğı fiyat sükutile, mahreç müşkülâtı dalâyısile tenezzül eden tütün ihracat noksanile karşılaşmıştır.

Bulgaristanın asıl ihracat emtiasını tütün teşkil eder. 1893 senesine kadar bu mahsul daha ziyade ziraatın hususi ihtiyacı için ekilirdi. Bu seneden sonra da ancak cüz'î miktarda ihracat yapılmakta idi. 1908 - 1912 senelerinin ihracatı umumiye vasatisinde tütün ihracatı yüzde 1,3 i teşkil ederken bugün yüzde 40 ı mütecaviz bir nisbet arz ediyor. Tütün zeredilen sahanın 1920 - 1929 senelerinin vasatisi 36,8 bin hektar tutarken 1908 - 1912 senelerinin vasatisi ancak 7,8 bin hektara balığ oluyordu.

1923 - 1925 senelerinde tütün istihsalinde bir Hausse (tereffü) vukua gelmiştir. Harbümumî esnasında Almanya ve Avusturya alıcıları 1921-22 senelerinde Türk - Yunan harbindan dolayı tütün istihsalleri azalan bu iki devlet yerine şark tütünlerini bilhassa Bulğaristandan celbetmeğe başladılar. Bu keyfiyet Bulgar tütününü ecnebi memleketlerde tanıtmağa sebep olmuştu. Bütün dünyada tezayüt eden sigara istihlâki neticesi olarak ta Bulgar tütün istihsalâtı artmıştır. Makedonyadan ve Trakyadan Bulgaristana vaki olan mahacirlerin akını ile bu inkişaf daha müsait bir safha arz etmiştir. Bu mahacirler, modern metotlar tahtında itmam edilen, tütün ziraatine ve tütün ihtimamına ve tütün işlemesine ait asırların bahşettiği tecrübe ve göreneği birlikte getirmişlerdi. Ve bu son derece mühim bir mesele idi; çünkü toprağın ve iklimin tabii şaraitinden maada tütünün iyiliği, mahsulün yetişmesi ve işlenmesi esnasında ona verilen ihtimame vabestedir.

İktisadî münasebetlerin tebdili şekleylemesi ve aynı zamanda tütün ihracatına gayet müsait fırsat arzeden siyasî vaziyet neticesinde Bulgar tütününe olan talep çoğalmıştı; fakat bu ane kadar yekdiğerinden münkati olan alâkadar pazarlar tekrar açılır açılmaz ve memleketler yine munta zam münasebete girer girmez Bulgar tütününe olan talep bittabi tenakus etti. Bulgaristan betekrar Türkiye ve Yunanistan ile rekabet sahasına çıktı. Fakat bu iki memlekette bir taraftan istihsalî tezyit etmiş bulunuyordu; diğerkî taraftan ecnebi piyasalarda Yunan tütününe daha fazla bir kıymet biçiliyor ve Yunan tütün müstahsılı ve tütün taciri beynelmilel tütün sanayiinde ve tütün ticaretinde daha hâkim bir vaziyet arz ediyordu.

Buna mukabil Bulgar hükûmeti ittihaz ettiği tedbirler ile tütün nevinin (kalite) sinin lehine olarak tütün miktarını (kantine) sini tenkis etti; bu tedbir derhal ihracat istatistikinde tesirini gösterdi. 1929 senelerine kadar ihracat istatikin de tütün ihracat miktarının mühim tenezzülüne rağmen ihracat kıymeti ehemmiyetli bir tereffü gösteriyordu.

Bulgaristanda istihsal olunan tütün yapraklarından yüzde 58 i ihraç edilmekte ve mütebakisi yerli sigara sanayii tarafından işlenilmektedir.

Sigara ihracatının gayet cüz'î olmasına rağmen sigara sanayii, bandırol resmi usulu tatbikinden dolayı devlet varidatı noktai nazarından büyük bir ehemmiyet kesbetmektedir.

Her sene takriben teşrinisani ayına kadar devam eden ve ihracata

tahsis edilen tütün yapraklarının (Manipulation) işlenmesi esnasında Av-
rupanın büyük ticaret evleri ve sigara fabrikaları, işleme tarzlarının istihlâk
ihtiyaç ve zevkine uymasını temin etmek maksadile, istihsal mıntıkalarile
daimî bir surette temasta bulunmaktadırlar. Nisan 1931 senesinde Sob-
ranyadan çıkan bir kanun tütün zürraını tütün fabrikatörlerinin ve tüccarının
fazla menfaatlerine karşı himaye etmektedir. Esasen bu gibi hamî teşki-
lâtın noksanlığı çoktanberi hiss olunmakta idi.

Pamuk ihracatı bugün pek cüz'î bir miktara balığ olmaktadır; istihsal
yerli ihtiyaca bile tekabül etmekten uzaktır. Maamafi pamuk zeredilen
saha ve pamuk istihsalatı seneden seneye artmaktadır. 1920 - 1924 sene-
lerinin vasatısı pamuk zerzolanın sahayı 1,8 bin hektar olarak gösterir-
ken 1925 - 1929 senelerinin vasatısı 4,3 bin hektar kaydediyor. İklimin
arzettiği iyi şerait dairesinde sanayiın muhtaç olduğu ham pamuk ve pamuk
ipliğinin dahili sanayi tarafından temin edileceği yakın bir istikbal için
ümit edilmektedir. Pamuğunun beyaz ve elyafının uzunluğu itibarile Bul-
gar pamuğu Amerika pamuğundan çok aşağı değildir.

Seri bir surette tezayüt eden istihsalâtın biri de ayçiçeği tohumu
istihsalidir; 1920 de 3 bin ton, 1929 da 66 bin ton istihsal edilmiştir.
Ayçiçeği tohumunun ilk defa olarak ihracı 1927 inde vaki olmuştur. İs-
tihsal ihracattan ziyade dahili nebatî yağ istihlâkını temin etmekle yağ
« öl » ithalâtile sıkı alâkadardır.

Nebatî yağ istihsal eden sanayiın inkişafı bilhassa ayçiçeği tohumu
istihsaline racidir. Bu sanayiın tevessu etmesini teshil eden âmil tam
mamul mahsulün ucuza mal olmasından ileriye gelmektedir. Bu keyfiyet te
dahili istihlâkin gittikçe inkişafına badi olmuştur. Aynı zamanda bir ta-
kım nebatî yağların « zeytun - susam - fıstık - hurma ve hindistan cevizi
yağları » ithalâtı gittikçe azalmış fakat buna mukabil yemeklik keten yağı
ithalâtı çıkmış ve sanayi ihtiyacı için lâzım olan hurma « Palmöl » ve
Koko yağı ithalâtı sabit kalmıştır; bundan anlaşılan mana yerli ziraat ve
sanayi istihsalinin dahili piyasayı henüz tatmin edemediğidir.

Dahili ihtiyaca tekabül eden şubelerden şeker, ispiroto, un ve bira sa-
nayilerini sayabiliriz. Bu sanayi ecnebi rekabetine karşı yüksek gümrük-
ler ile himaye edilmiştir. Şeker ve un sanayileri ihracat yapabilecek va-
ziyete girmişler ise de, mahreç memleketlerin yüksek gümrükleri karşısında
ihracat cüz'î bir miktardara inhisar etmektedir.

Gül istihsalı ve kül yağı fabrikasyonunun hali hazırdaki vaziyetine dair

neşredilmiş sahih malûmat mevcut değildir. Fakat belki ihraç edilen miktara nazaran tezayüt eden gül yağı ihracat kıymetinden hükûmetin gülyağı yetiştirme hususunda ve gülyağı taklit ve tağşişi ile mücadele husunda aldığı tedbirbirlerin memlekete pek nafi olduğu istidlâl olunabilir. 1925 ilâ 1930 senelerinin vasatısı Bulgar ihracatı umumiyesinde gülyağı ihracatının kıymet hissesi yüzde 3,2 ye baliğ olmaktadır.

Ziraatten ve zirai mahsulât işleyen sanayiden maada Bulgaristan ihracatında mühim bir yer işgal eden şey hayvancılık betahsis gümes hayvanlarıdır. Hayvancılık ekseriyet itibarile hususî bir şube iktisadî teşkil etmeyip ziraatî itmam etmektedir. Hayvan teksiri neticesinde vücade gelen istihsalâtın fiatleri bir çok ziraat mahsullerinden daha yüksek olmasına rağmen, büyük baş hayvanın teksiri harptenberi kalite itibarile bir tekâmül göstermemiştir. Buna sebep hayvan beslemesinin ademi kifayesi ve küçük köylülerin icap eden damızlık hayvanlarının tedariki hususunda muktazi paraya malik olamamalıdır. Gerek hayvan neslini ve hayvanat mahsulünü ıslah ve gerek sürümlerini temin etmek maksadile bu köylülerin ziraat kooperatifleri tarzında vücade getiridkleri birlikler henüz mahduttur.

Kümes hayvanatı beslemesi de kısmen aynı sebeplerin tahtı tesirinde bulunmaktadır. Adet itibarile mühim olmakla beraber diri tavuk ihracatı umum ihracat meyanında cüz'î bir mevki işgal etmektedir. Asıl ihracat ilk bahardadır. Bu ihracatta tavukların ıslah ve teksiri, yumurta istihsali nazarı itibara alınmaktadır.

1930 senesinde 1,25 milyon tavuk ihraç edilmişti. Son senelerin tavuk mevcudu hakkında maatteessüf istatistikî malûmat yoktur. Yumurta ihracatı da gittikce tezayüt etmektedir. Son seneler zarfında, vaki olan yumurta ihracatı sair hayvanî mekûlât ihracatının heme hemen yüzde 90 ını teşkil eder.

Büyük mikyasta yapılacak buzhane tesisatı sayesinde et ve hayvanattan istihsal edilen mekûlât ihracatı son derece yükseltilebilir. Elyevm büyük ve modern bir buzhane yalnız şimalî Bulgaristanda mevcuttur.

Yüksek kıymeti haiz zirai mahsulün inkişafı için Bulgaristanda bütün şerait mevcuttur. Müsait iklim şeraiti, su bolluğu, toprağın teşekkülâtile birlikte Bulgar halkının yüzlerce senedenberi ziraat ve bilhassa bahçe ziraatine olan ihtisası bu cümledendir. Zaten toprağın işletmesi noktai nazarıdan da vaziyet müsaittir. Çünkü deniz aşırı memleketlerin rasyonel bir tarzda yaptıkları cesim ziraat ile veya Avrupa büyük ziraat işletme-

lerinin kesif « intensif » bir tarzda yaptıkları hububat ziraati ile Bulgar ufak ziraat işletmesi hiç bir vakit rekabet edecek halde değildir. Fakat yüksek ihtimamı ve daimî bir bakımı istilzam eden küçük sahalardaki ziraat ve hayvancılık ve bilhassa ufak hayvan beslemesi büyük işletmeye nazaren bir faikiyet arz etmektedir.

Girenbaha ziraat emtaası istihsalinin teşviki ile beraber memleket ormanlarının rasyonel bir tarzda işletilmesi Bulgaristan iktisadiyatına çok mühim istifade temin edecektir.

Ormancılık : Bulgaristan Avrupanın zengin orman memleketlerinden biridir; sahasının yüzde 25 ni ormanlar teşkil etmektedir. Orman sahasının miktarı eski zamanlara nazaran azalmıştır; buna sebep ormanların irasyonel bir şekilde işletilmeleri ve birde nüfusun tezayüdünden dolayı bir kısım orman arazisinin ziraat işlerinde kullanılmasıdır. Ormanların yarısı Komünlere ve üçte biri milli emlak idaresine aittir. Bu ormanlar imtiyaz tarikile sanayii heşebiyeye ihale olunmaktadır. Hükümet imtiyaz mukavelelerine vazettiği talimatnameler ile orman tahribatının önüne geçmeğe çalışmaktadır.

Odunculunun inkişafı, odun sanayiinin inkişafına bağlı bir keyfiyettir. Fakat bu da nihayet transport dolayısıyla yine sermaye meselesile alâkadardır. Ormanların bir çok kısımlarından bunların su yollarından, demir yolundan ve nüfus merkezlerinden uzak olmalarından naşi istifade edilememektedir. Halbuki evlerinde kömür mahrukata kullanılmayan bu nüfusun yakacak oduna ihtiyacı vardır.

Zengin ormanlara malik olan Bulgaristan işte bu sebepler tahtı tesirinde inşaat ve mobilyecilik hususunda istihsal ettiği odunu hariçten celp ve idhal etmektedir. Harice ihraç edilen bilhassa odun ve ağaç kömürüdür; bu miktar Bulgaristanın harice gönderdiği ihrak maddeleri kıymetinin yüzde 80 ini teşkil eder. İhraç edilen kereste « Nutzholz » miktarı ithalâta nazaran zikre değmez bir yekûn tutar.

Madencilik : Memlekette madenlerin mevcudu hakkındaki etraflı malumat henüz noksandır. Bugünkü tetkik ve taharriyata nazaran vasi « Braunkohle » bir nevi Lignit madenlerinin mevcut olduğu meydana çıkmaktadır. Fakat bu kömür taş kömürüne « Steinkohle » ve antrasite nazaran kıymetçe dundur.

Seneden seneye azim tahavvüller gösteren kömür ithalâtı harbi umu- miden evvelkine nispeten gerilemiştir. Kömür istihsalı ise harpten sonra

mühim bir tezayüt arzemiştir. Bu istihsal 1907 - 1911 senelerinin vasatisine göre 217,1 ton, 1926 - 1930 vasatisine göre 1419,5 tona baliğ olmuştur.

İstihsalin yüzde 90 ı devletin işlettiği kömür ocaklarına isabet etmektedir. Kömür bilhassa sanayi ve demiryolları ihtiyacına tahsis olunmaktadır. İhracatı pek cüz'idir.

Madenler içinde birinci derecede zikre değen bakır madenidir. Harpten sonra tuya, kaolin, aleminium ve kaya tuzu istihsaline başlanmışsa da istihsal henüz mühim bir miktara varamamıştır. Maden istihsal istatistiklerini haricî ticaret istatistikleriyle mukayese edecek olursak ham bakır ve kurşunun daha ziyade dahilde istimal edildiğini görürüz. Son seneler zarfında biraz tezayüt etmekle beraber bunların ihracatı da henüz cüz'idir. Petrol istihsali de henüz azdır. Gaz kuyuları ve istihsal miktarı hakkında bir fikir verebilmek için derin jeolojik araştırmalarına ihtiyaç vardır. Fazla kuyular keşfedilse dahi bunların işletilmeleri, madenlerde olduğu gibi, sermayeye muallaktır. Dahilî sermayenin bu ihtiyaca tekabül etmediği cihetle bunların işletmesi ecnebi sermayesinin alâkasına bağlı bir iştir. Hali hazırda ancak ecnebi sermayesile çalışan madenler büyük bir faaliyet arzedebilir. Memlekette madencilğin oynadığı cüz'i rolü göstermek için meslek sahibi nüfusun ancak yüzde 0,25 sinin bu sahada çalıştığını zikretmek kifayet eder.

Sanayi de henüz başlangıç devresinde olup dahilî ihtiyacın kemiyet ve keyfiyet itibarile ancak bir kısmını tatbik edebilmektedir.

Sanayi:

1920 tahriri nüfusunun neticelerine nazaran meslek sahibi nüfusun yüzde 9 u ticaret ve sanayide çalışmaktadır. Bir çok şubeler teşviki sanayi himayesi altında inkişaf etmiştir; mensucat sanayii 1909 senesinde 61 müessese ibraz ederken 1929 da 198 müessese (işletme); maden sanayii : 1909 da 16 müessese, 1929 da 136 ; debağat sanayii: 1909 da 22, 1929 da 136 ; odun sanayii : 1909 da 18 müessese 1929 da 48 ; sanayii kimyeviye : 1909 da 25, 1929 da 103 ; elektrik enerji istihsali : 1909da 2, 1929 da 48 müessese arzettiğindedir. Haricî ticaret istatistiki memleketin sanayi inkişafı hakkında daha vazih fikirler vermektedir : Ham madde [ham pamuk, ham yün, ham demir] ve sanayi makineleri ithalâtı seneden seneye çoğalmakta, diğer taraftan yüksek Bulgar gümrüklerinden dolayı

muayyen bazı mamuller [Fertigfabrikate] bilhassa mensucata müteallik mamulât [pamuk ipliği, pamuk ve yünlü kumaşlar] ithalâtı gittikçe azalmaktadır.

Fakat Bulgaristan ticaret mukaveleleri aktinde yüksek himaye gümrüklerini indirmeğe mecbur olduğu dakikadan itibaren bu mevaddı işleyen dahilî müesseselerin vaziyeti tehlikeli olacaktır. Hatta bu gün bile, bir çok manilere ve nakliye ücretlerine rağmen ecnebi malları Bulgaristana duhul edebilmekte ve emsali yerli malına rekabet edebilmektedir.

Ecnebi sanayilerin yüksek bir kademedede olmasından ve cihan piyasalarına bilâfasıla ârız olan fiat sukutundan dolayı ecnebi malı keyfiyet itibarile yerli malından iyi olarak içeriye giriyor ve yerli sanayi bütün gayrete rağmen mallarını daha ucuz bir fiate satamamaktadırlar.

İhracat için yekâne çalışan şube mensucat sanayiidir. Kıymet itibarile tam mamul mensucat eşyasının büyük bir kısmını teşkil eden pamuk halısı ihracatı gittikçe artmaktadır. Öz bir milli mahsul olan bu halılara ecnebi piyasalarında büyük bir talep mevcuttur.

Zevklerin değişmesinden Bulgar ve ecnebi piyasalarındaki ecnebi rekabetinden naşi yünlü bezler ve [Wollbort] fabrikasyonu ve ihracatı azalmıştır.

Bir memleketin dahilî piyasasile ecnebi piyasaları arasındaki rabıta o memleketin nakil yolları ve nakliye vasıtalarına vabestedir.

IV. Transport yollarının ve vasıtalarının haricî ticaretteki vaziyeti.

Bulgaristanda nakliye yollarını üç kısma ayırabiliriz: Demiryolu, Tuna nehri yolu ve Karadenizi yolu. 1929 senesi zarfında umum haricî ticaret münakalesi: Karadeniz tarikile yüzde 37,7; Tuna tarikile yüzde 20,7; kara yolu ile yüzde 41,6dır.

Demiryolu mühim Bulgar merkezlerini yekdiğerine ve memleketi vasatı Avrupaya ve İstanbula rapteder. 1878 de Türk hâkimiyetinden kurtulduktan sonra devlet, dahilî ve haricî istikrazlar, hususî demiryolu vergileri ve sair varidat vasıtasile demiryolu inşaatını fevkalâde teşvik etmiştir. Fakat buna rağmen mevcut demiryol şebekesi, lokomotif, insan ve eşya vagonları, kemiyet ve keyfiyet itibarile insan ve eşya nakliyatının tam ihtiyacına tekabül edememektedir.

Memleket sermayesinin ademi kifayetinden naşi demiryolu inşaatının temadisi ancak ecnebi istikrazı ile mümkün olabilecektir.

Bu istikrazın faizi ve amortismanı da bir dereceye kadar temin edilmiş sayılabilir. Bulgar demir yolları 1929 senesindenberi malî ve idare noktai nazardan devletin bilavasita müdahale ve tesirinden kurtularak kâr ile çalışmaktadır. Bulgar demir yollarının inkişafı da nihayet Bulgar iktisadiyatının inkişafı demektir.

Yapurculuğun inkişafı da Tunaya akan kolların ve sair Bulgaristan nehirlerinin bilhassa Mericin kabili seyrüsefer bir hale getirilmesi, milli bir ticaret filosunun inşası Tuna limanlarının ve iki mühim Karadeniz limanlarının, Varnanın ve Burgazın modernleştirilmesine bağlı bir keyfivettir.

Memleketin şimal hududunu teşkil eden Tuna, üzerinde seyrüsefer edilen yegâne nehirdir. Tuna yolu vasatî Avrupa ile şimal ve cenubu garbî Bulgaristan arasında en tabiî ve en ucuz bir tarikdir.

Garp hududu teşkil eden Karadeniz tarikile de şark pazarlarına ve Bahrisefit havza limanlarına, garbî ve şarkî Avrupa limanlarına nakliyat yapılır. Karadenizde kışın buz tutmadığı için bu tarik muntazam transportu temin etmektedir.

Su tarikile yapılan nakliyatın büyük bir kısmı ecnebi bandırası altında icra edilmektedir. Bulgar iktisadiyatının mühim maddelerini teşkil eden tütün ve hububatın nakliyesi için Karadeniz ve Tuna yollarından istifade edecek millî bir filonun inşasına son derece lüzum vardır.

Hali hazırda su tarikle nakledilen ticaret eşyası nakliyatı tamamen ecnebi mücehhezler elindedir. Bu keyfiyet ihracat ve ithalâtı bahalaştırıl-gibi memleket parasının zaiflemesini sebep olur.

Bulgasistan transport vasıtalarının ve yollarının inşa ve tevsiinden sonra müsait coğrafi vaziyetten istifade edebilecek ve vasatî Avrupadan şarka ve Asyaya müteveccih nakaiyatta transit memleketi olarak bir rol oynayabilecektir. Bu mütekabil münkale neticesinde mezkûr pazarlara doğrudan doğruya vaki olacak münasebetler kesafet peyda edecektir.

V. Bulgaristanın istihlâk ve sürüm pazarları.

Diri hayvan, gıda maddeleri ve ham maddeler mübadelesi hususunda Balkan devletlerinin Türkiye ile olan münasebetleri çok haizi ehemmi-yettir. Yarım mamul ve tam mamul eşya burada cüz'î bir rol oynamak-

tadır. Bugün Bulgaristan harici ticaretinden ithalâtının yüzde 13 ü ve ihracatından yüzde 11,6 sı Rumanyaya, Yunanistana, Türkiyeye ve Yugoslavyaya isabet etmektedir. Harpten evvel 1908-1911 senelerinin vasatilerini alırsak, Bulgar ihracatının yüzde 40 ve ithalâtının yüzde 17 si Rumanyaya, Yunanistana, Sırbistana ve Türkiyeye vaki olmakta idi. Burada mühim bir surette tebeddül eden Türkiye ile olan münasebattır. Eskiden hububatın, diri hayvanların, hayvanattan mütevellit mekülâtın ve mensucat eşyasının mühim bir kısmı Türkiyeye giderken bugün Bulgar ihracatı umumiyesinde Türkiyenin hissesi vasatî olarak yüzde 2,7 e baliğ olmaktadır.

M. Dejanova [*] ya nazaran Türk piyasasının ziyasına sebep şu âmillerdir: Harpler, bir ticaret mukavelesinin mevcut olmaması, sair Balkan memleketlerin ucuz eşya satışları ve yüksek Bulgar ihracat gümrükleriyle yüksek Türk ithalât gümrükleridir.

Bulgaristana olan Türkiye ihracatının azalması da bilhassa yerli sanayiın « nebatî yağlar » ve sair memleketlerin rekabeti « sabun, pamuk ipliği » irca olunmaktadır.

Eskiden Türkiyeye ait olan ve hali hazırda müstakil Balkan devletleri idaresine geçen mıntıkaların Bulgaristan ihracatında hissei iştiraklerini tesbit etmek kabil olamamaktadır. Bugün Türkiye taze ve tuzlu balık, yıkanmamış yün « yapağı » hususunda başlıca satıcı ve hububat, peynir ve odun kömürü için de alıcı mevkiindedir. Balkan memleketlerinden Bulgaristana en fazla mal satan Rumanya ve en fazla mal alan Yunanistandır. Rumanyanın Bulgaristana ithal ettiği belli başlı ihraç maddeleri: İnşaat ve mobilye için yumuşak ve işlenmiş odun 1929 senesi Bulgar odun ithalâtının yüzde 98 petrol ve benzindir. Rumanya aynı zamanda transitin yüzde 75 ini teşkil etmektedir.

Burada mevzubahs olan transit Rumanyanın Türkiyeye ihraç ettiği petrolden tereküp etmektedir. Bulgaristanın kendi transit ticareti çok cüz'idir.

Türk - Yunan ticaret münasebatının gerginliği sıralarında Yunanistana vaki olan Bulgar ihracatı, meselâ 1925 senesinde yüzde 13 ve 1927 senede yüzde 17 ye tezayüt etmiş iken bu nisbet Bulgar ihracatı umumiyesinin sukutile birlikte 1930 senesinde yüzde 4 e düşmüştür.

[*] 1900 senesinden itibaren Bulgaristan eşya ihracatı ve teşkilâtı. Sofya 1930.

İhracatının bu miktara baliğ olması ise, iktisadî menfaatlerin ekseriya siyasi prensiplerden daha kuvvetli olmasına irca edilebilir. Çünkü Yunanistan hayati ihtiyaçlarını teşkil eden maddelerden bilhassa hububat ve et ihtiyaçlarını, bütün gayretine rağmen, bizzat tatminden uzaktır. Halbuki komşusu Bulgaristan bu ihtiyacı temin edebilmektedir. Burada şayanı dikkat olan bir cihet varsa, o da Bulgaristan ve Yunanistan gibi komşu olan devletlerden iktisadî bünyeleri itibarile yekdiğerine karşı dostane münasebata müsait olan devletlerin nadir olmasıdır.

Yogoslavya ve Arnavutluk ile olan ticarî münasebat Bulgaristan için pek mühim değildir.

Sair şubeler arasında en ziyade ziraî mahsulât ile temeyyüz eden Bulgar ihracat ve ithalât münasebetleri tabiatile yüksek sanayi inkişafı arzeden devletler ile teşekkül eder. Garbî ve vasatî Avrupa memleketleri bu meyanda en fazla zikre şayan olanlarıdır.

Bulgaristanın garbî ve vasatî Avrupa ve bilhassa Almanya ile olan münasebetleri .

Garbî ve vasatî Avrupa memleketleri dar arazi şeraiti tahtında yaşayan nüfuslarının gıda ve meşguliyeti temin edebilmek için Bulgaristan gibi ziraî memlekette yüksek sanayi mamulât vererek gıda maddeleri ve ham maddeler tedarik etmek mecburiyetindedirler.

925 - 929 seneleri vasatîsi olarak Bulgaristan umumî ithalâtının yüzde 73nü tam mamul sanayi mevadı teşkil ediyordu. Bulgaristanın umum ihracatının yüzde 35,5 ını gıda maddeleri ve yüzde 55 ham maddeleri teşkil ediyordu.

Bulgaristana yapılan ithalâta Almanya « 1930 da yüzde 23 » İtalya « yüzde 13,5 » Çekoslovakya « yüzde 9,3 », Fransa « yüzde 9 », İngiltere « yüzde 8,1 », Avusturya « yüzde 6,7 » belli başlı ithalâtçılar meyânında gelir.

Bulgaristana en iyi mahreç olan memleketlerden Almanya yüzde 26 , Polonya yüzde 10, İtalya yüzde 8, Avusturya yüzde 7,7, Çekoslovakya yüzde 6 , Belçika yüzde 5, Fransa yüzde 5 dir,

En mühim ithalât maddeleri de: Mensucat ham maddeleri ve mensucat eşyası, « takriben yüzde 33 », maadin ve maden sanayii mamulâtı

« takriben yüzde 15 » makine, alât ve edevat « takriben yüzde 15 » kaba işlenmiş deri ve ayak kabı köselesi, lâstik, zamk ve madenî yağlar ve her iki gurup müştereken takriben yüzde 4 der.

İhraç edilen belli başlı eşya meyanında : tütün ca[*] yüzde 40 , hububat ca yüzde 5 , yumurta ca yüzde 2 , diri hayuanat ca yüzde 5 , gül esansı ca yüzde 3,5 , ipek kozası ca yüzde 3, ince derileri ca yüzde 5 i saymak icap eder.

Gerek ithalât ve gerek ihracatta Almanya başta gelmektedir. Almanyanın Bulgaristana vaki ihracatının yüzde 95,6 sı (makine, alât ve edevat, kimyevî ve deri sanayi mamulâtı) tam mamul maddelerden (Fertigfabrikate) tereküp eder. Bulgaristanın Almanyaya yaptığı ihracatında yüzde 40 gıda maddelerine (bilhassa yumurta) ve yüzde 55 ham maddelerle bilhassa tütün isabet ediyor.

925—930 senelerinin vasatisine göre Bulgaristan Alman yumurta ihtiyacının takriben yüzde 7 sini temin etmekte idi. 927 ve 929 senelerinde Almanyaya Bulgar yumurta ihracı Danimarkanın Almanyaya olan ihracatından bir az fazla ve 928 ve 929 da Polonya yumurta ihracatından fazla idi.

Almanyanın ithal ettiği tütünden takriben yüzde 9 u Bulgaristana isabet etmekte ve bununla Bulgaristan 4 üncü mevkide gelmektedir. 926 senesindenberi Almanyaya ithal edilen Türk tütünü Bulgar tütününün fevkına çıkmıştır. Son senelerde Almanyanın Yunanistandan ithal ettiği tütün Bulgaristandan ithal ettiği umum eşyanın fevkindedir.

Bulgar deri ve kürk ihracatının yüzde 40 ı Almanyaya gitmektedir. Almanya ithalâtında Bulgaristanın hissesi 925 senesindenberi nisbî ve mutlak olarak hemen iki misli tezayüt etmiştir: 925 de yüzde 7 ve 930 da yüzde onbir. Son seneler zarfında Bulgar hububatından yüzde 25 kadarı bilhassa mısır ve arpa Almanyaya ihraç edilmiştir. Almanyanın umum hububat ithalâtı Bulgaristanın Almanyaya olan umum ihracatından Bulgar hububat ihracatı henüz mühim bir mevki işgal etmemektedir. Bu iki memleket arasındaki ekonomik ve kültüel münasebatın derecesini anlamak için Bulgaristanın ecnebi limanlardan ithal ettiği kitap, nota ve sanayii nefise mevadından yüzde 50 sinin Almanyadan geldiğini söylemek kifayet eder.

Almanyadan sonra mühim miktarda tütün alan memleketlerden Avus-

[*] ca. circa lâtince yuvarlak hesap, tahminen demektir.

turya, Çekoslovakya ve Polonya'yı zikredebiliriz. Polonyanın hissei iştirakinin son senelerde daha fazla bir tezayüt göstermesi Polonya-Bulgaristan münasebetlerinin kesafet peyda edeceği temayülünü göstermektedirler. Bulgaistanın Polonyadan ithalâtı cüz'üdür. Almanyadan sonra mamul deri eşyası ithalâtında bir mevki işgal eden Avusturya Bulgaristandan tütün ve yumurtadan maada Bulgar deri ve kürk ihracatının yüzde 30 nu almaktadır. Gül yağının başlıca talibi Fransa'dır. Fransa Bulgaristana ince yün ithal eder; ince yün ipliği ithalâtında Fransa İngiltereden sonra gelir. Bulgaristandan cüz'î mal alan İngiltere Fransa gibi yün ve İtalya gibi pamuklu mensucat ithal eder. İtalya Bulgaristanın diri tavuk ve ipek koza ihracatının yüzde doksanını almaktadır.

Fransanın, İtalyanın ve Çekoslovakyanın Bulgaristana olan ihracatları konstant « sabit » bir nispette tezayüt etmektedir. Burada bu memleketler ile vaki « sermaye hareketleri » ile « eşya mübadelesi » hakkında bazı rabıtarlar tespit olunabilir. Mezkûr memleketlerin sermayeleri bir plân dairesinde ve mütezayit bir muvaffakiyetle fazla bir nüma vaiddeden Bulgaristanın muhtelif iktisadî şubelerine hulûl etmektedir.

Bu keyfiyet ithalâta da tecellî etmektedir. Gerek istihsal edilmiş istihsal vasıtası olarak memleketi giren gerekse Bulgaristanda ecnebi müteşebbisler elinde idare edilen müesseseler sipariş verirken kendi ana memleketlerinin firmalarını tercih etmektedirler. Haricî ticaretin finansmanında bu keyfiyet göze çarpmaktadır. Alman firmaları bilhassa mali cihetten mezkûr memleketlerin ticaret evlerinin rekabetine maruzdur. Halbuki bu devletler mal satışını uzun vadelere bağlayacak kuvvet ve kudrette bulunmaktadırlar. Bu keyfiyetten dolayı mezkûr memleketler Bulgaristanın hali hazır vaziyeti iktisadiyesi muvacehesinde büyük bir faikiyet ahz etmektedirler.

Zengin toprak servetlerine malik olan sermayeden fakir bir devlet Rizikoyu göze alan ecnebi sermayedara daima muhtaçtır. Bu hususta mühim rol oynayan iktisadî sebeplerden maada siyasi sebepler de mevzubahstir. Fakat diğer taraftan da, ecnebi sermayesinin iştiraki olmaksızın bir çok istihsal şubelerinin inkişafı gayri kabildir. Zengin toprak servetine malik ve halkı çalışkan olan bir memlekete sermaye girerken düşünülmesi lâzım gelen nokta : dahili piyasanın vasi ve kesif bir tarzda tevsii, halkın iktisadî ve kültüel yüksek bir seviyeye iriştirilmesi ve beynelmilel münasebetlerin mütezayit bir şekle ifrag olmalıdır.

B. ECNEBİ SERMAYESİ

Milka Dejanova, Sofia

Ecnebi mahafilinde daima itimada mazhar olan devlet ecnebi sermayesi celbetmek hususunda mutavassıtlık rolünü oynamaktadır.

Devlet kendine düşen vezaifin ifası için aktettiği istikrazlardan başka ecnebi sermayelerle iktisadi müesseselerin tesisini teşvik etmektedir. Ecnebi malî yardımları sayesinde Bulgaristanda umumi müessese olarak, demir yolları ve devletin işlettiği maden ocakları veya devlet tarafından ecnebilere verilen imtiyazlar (meselâ: Kibrit fabrikası, Plakabikza bakır madeni) şekillerinden büyük teşebbüsler vücade gelmiştir.

Fakat hususî teşebbüsât ta tedricî bir surette ve doğrudan doğruya mühim ecnebi sermayesine mazhar olmuştur. Bu sermaye tesis ve iştirak sermayesi olarak hususî bir çok iktisadî faaliyeti sinesine çekmiştir.

Yüksek faiz, yüksek kazanç ümitleri, yerli ve ecnebi sermayedarların aynı tarzda muamele edilmesi keyfiyeti, imtiyaz suretile bazı hususî privilejler ve nihayet teşviki sanayi kanunile bahşedilen bazı muafiyetler memlekete ecnebi sermayenin gelmesini temin etmişti. Bulgaristan iktisadiyatının hemen her şubesine hulûl eden bu sermayeler memleketin iktisadî inkişafına çok tesir etmiştir.

Ecnebi sermayelerin muhtelif iktisadî şubelerdeki inkişaf derecelerini tesbit etmek için mevcut kayıtlar pek noksandır. İstatistik umum müdürlüğünün 909 ve 921 senesinde teretip ettiği iki anketten maada elde Bulgaristan milli bankasının aylık bültenlerinde neşrettiği bazı küçük etütler mevcuttur.

I. Devlet istikrazlarında ecnebi sermayesinin iştirak hissesi.

Hâpten evvelki istikrazlar ve harp istikrazları: Bulgaristana ilk ecnebi sermayesinin girmesi 888 senesinde aktedilen devlet istikrazı suretile başlar. 912 senesine kadar Bulgaristana nominal kıymeti takriben 670 milyon altun levaya balığ olan yedi istikraz girmiştir.

Bu istikrazlar iktisadî işlerden maada ordunun techizi ve borçların konsolidesi ve amortismanına (itfa) tahsis olunmuştu.

Bu istikrazların yarısı Fransız sermayesinden ve bakiyesi Avusturya, Rus, İngiliz ve Alman sermayelerinden tereküp ediyordu. Bu istikrazlara yüzde 4,5 ilâ yüzde 6 faiz veriliyor ve ksrşılık olarak demir yollar ve li-manlar üzerine ipothekler, vergi varidatı, gümrük ve sair resimler gibi muhtelif teminat ve hususî rehinler gösteriliyordu.

Devletin harpten evvel aktettiği istikrazların tesirleri şöyle tecelli ediyordu: Yeknesak bir demir yolu tarife siyaseti, Bulgar nakliyatının ecnebî demir yollar diktatörlüğünden halâsı, ve haricî ticaretin tezayüdü-ne mukabil alacaklı devletlerin Bulgaristanın malî işlerine müdahalesinin fazlalaşması.

İpotek kredisinin inkişafına âmil olan istikrazlar dörde baliğ olmaktadır. Bunlar Bulgaristan Ziraat bankası ve Bulgaristan milli bankası gibi iki devlet bankası tarafından aktedilmişti. Mezkûr istikrazlar Alman Avusturya ve Fransız sermayesinden tereküp ediyordu.

Sofya, Plowdivs ve Varna gibi şehirler de sıhhi tesisatın icrası için ec-nebi istikrazlarına müracaat etmişlerdi. Bulgaristanın harpten evvel akt ettiği istikrazlarda muhtelif devletlere düşen iştirak hisseleri harpten son-raki para tahavvülâtı ve mülkiyet tebeddülâtından dolayı tesbit edileme-mektedir. 1926 senesinde borçlar kat'î olarak tanzim ve tesbit edildi. Son resmî neşriyata nazaran 31 mart 1931 de devletin haricî borçlarından yalnız yüzde 2,9 konsolide edilmemişti.

Harp masraflarına tekabül etmek üzere Bulgaristan 1931 senesinde Paris te ve Petersburgta birer dalgalı istikraz aktetti.

Bulgaristanın siyasi ve iktisadî hayatile yakinen alâkadar olan Fransa ve Avusturyaya nazaran Almanya Bulgar devletine pek az kredi verebil-mişti. Doğrudan doğruya iştirak ettiği istikraz, 1891 de devlet (hazine) bonosuna mukabil bir Fransız - Avusturya ve Almanya banka sindikası tarafından nominual 30 milyon altın levalık kısa vadeli istikrazdan ibaret idi. Diğer taraftan Sofya şehri 1906 da Berliner Han delsgesellschaft ve Bank für Handel und Gewerbe nam Alman bankalarından 35 milyon altın leva (nominal) tutarında bir istikraz akdetmişti. Bulgar milli bankasının 1889 da ve 1893 tarihlerinde nominal 24 milyon altın leva tutarındaki ettiği istikrazlar Deutsche - Bank ve Dresdner Bank tarafından temin edil-mişti. Balkan muharebesinden sonra Bulgaristan istikraz siyasetinde Al-man tesiri daha bariz bir şekilde tecelli etmeğe başladı. Bilhassa harbi umumî esnasında iki devlet arasında muhtelif sermaye harekâtı başladı.

Bulgar hükümetinin 1914 senesinde Direction der Diskontogesellschaft bankasından aktettiği istikrazı bu meyanda en şayanı ehemmiyet olanıdır. Bu banka Alman, Avusturya - Macaristan, Belçika, Holanda, İsviçre ve Bulgar bankalarından mürekkep bir banka sindikası nam ve hesabına hareket ediyor ve Bulgaristan devletine 500 milyon altın leva tutarında ve ve yüzde 5 faizli istikrazı temin edecek fakat buna mukabil tütün resimleri, damga rüsumu ve gümrük ithalât resimlerinden terekküp etmek üzere bir varidat karşılığı teminat talep etmekte idi. Bu istikrazlar devletin dalgalı borçlarını konsolidesine (tahkimine) ve muhtelif umumî teşebbüslerin icrasına tahsis edilecekti.

Mukrizlere ayrıca Porto Lagos demiryolunun inşası ve Porto Lagos liman tesisatı ve Pernik ve Bobovdol isminde devlet madenlerinin işletilmesi terk edilecekti. Umumî harbin zuhuru bu istikrazın aktini kuvveden file getirmedi. Bulgaristan avans olarak ancak 200 milyon altın leva almış ve bunun faiz ve amortismanını 1919 senesine kadar muntazaman tesviye etmişti. Bu mesele 1929 senesinde halledilerek Bulgaristan Discontogesellschaft bankasına müsavi taksitler ile 17 milyon altın levayı yüzde 5 faiz ile 15 sene zarfında tediye taahhüt etti.

Harbiyumiden sonraki istikrazlar.

Harplerden sonra sağlam garantisiz ecnebi istikrazı akti gayri kabildi. Cemiyetiakvamın garantisi ile Bulgaristan iki istikraz aktedebildi; bunlardan biri 1926 sonlarında mahacirlere muavenet için diğeri ise levanın istikrarı (stablizasyon) u, dalgalı devlet borçlarının (konsolidasyon) u, demiryolu inşaatı ve 1928 senesinde hareketi arzın tahrip ettiği sahaları tekrar inşa için sarfedilmişti.

2,4 milyon İngiliz lirası ve 4,5 milyon dolar (nominal) tutarındaki mahacir istikrazlarına karşılık olarak ta, devlet demiryollarının terhini, tuz ve konyak resimleri, kibrit inhisarı ve himaye edilen kimselerin kira ve faizleri gösterilmişti. Bulgaristan bunlar haricinde Bulgar devlet bankasının modern bir ihraç enstitüsü tarzında yeniden organize edeceğini taahhüt etti.

5,5 milyon İngiliz liralık (nominal) ikinci istikraz gümrük resimlerinin altın leva üzerinden almak suretile husule gelen hasılatı safiyesi suretile tahtı temine alınmıştı; bu esas üzerine alınmağa başlanan resim ithalât eşyasının yüzde 80 pahalaşmasına sebep olmuştur.

Mahacir istikrazı İtalya, İsviçre ve Holanda bankalarının da iştirak ettiği bir İngiliz ve Amerikan konsorsiumu tarafından verilmişti; ikinci istikraza iştirak eden bankalar İngiliz, Amerikan, Fransız, Holanda, Belçika, İtalyan ve Çekoslovakya bankalarından terekküp etmekte idi. Son resmi istatistiklere nazaran 1931 senesinde Bulgaristan ecnebi borçları, umum borç yükünün yüzde 79,3 ünü teşkil etmektedir.

II. Münferit iktisadî şubelerde ecnebi sermayeleri.

Harbiumumiden evel, bilhassa 1895 senesinden itibaren, anonim şirketleri inkişafından sonra olduğu gibi, harpten sonra da memlekete büyük miktarda hususî teşebbüslerle ecnebi sermayesi girmeğe başladı. Bulgaristanın ilk büyük fabrikaları ecnebiler ve ecnebi sermayeleri vasıtasile teessüs etmişti. Ecnebi sermayesinin çalıştığı sahalar bankacılık, ticaret, sanayi, nakliyecilik ve kısmen de sigortacılık sahalarıdır. Millî bankanın mayıs 1931 senesinde neşrettiği rakamlara nazaran Bulgaristan umum anonim şirketleri sermayei umumiyesinde: ecnebi sermayesinin hissesi nakliyecilik şirketlerinde yüzde 32,5 ; sigorta şirketlerinde yüzde 10,4 dür.

1912 senesinde 134 anonim şirketten 27 şirket ecnebi sermayesinden teşekkül ediyor. 1928 senesi sonunda mevcut 622 anonim şirketten 107 sinde ecnebi sermayesi ; veyahut Bulgaristanda çalışan anonim sermayenin yüzde 31,11 ecnebi sermayasından terekküp ediyordu.

Kısa vadeli kredilerde ecnebi sermayenin nisbeti uzun vadeli kredilerden daha ziyadedir. Memleketin hususî bankaları vasi mikyasta ecnebi kredilerine istinaden çalışmaktadırlar. Mühim bir rol oynayan kredilerden biri de ecnebi fabrikatörlerinin Bulgar ithalâtçılarına bahsettikleri kredidir.

Ecnebi sermayelerin menşeleri hakkında kat'î rakamlar mevcut değildir. Resmî istatistiğe ve millî banka tarafından neşredilen vesaike nazaran sanayiın bilhassa Belçika, Fransız ve son zamanlarda Çekoslavak sermayeleri ile çalışmakta olduğu ve bankalarda ise Fransız, Avusturya ve kısmen de Alman sermayelerin plâse edildiği zikredilmektedir. Alman sermayesi daha ziyade ticaret sahasında kullanılmaktadır.

1921 senesindenberi muhtelif memleketlerin Bulgaristan iktisadiyatına iştiraklerinde bazı tehavvüller olmuştur. Alman parasının iştirakile kurulan muhtelif ticaret şirketlerinin teşekkülile memlekette Alman sermayesinin mikdarı tezayüt etmiştir. 1924 senesi istatistiklerine nazaran Alman ser-

maye hissesi bütün ecnebi sermayelerinin yüzde 14 üne qaliğ olmaktadır.

Sanayi: Belçika sermayedarları 1897 de tesis ettikleri ilk şeker fabrikasile Bulgar sanayiine olan alâkalarını ibraz etmişlerdir. Bundan sonra Bundan sonra elektrik istihsal eden bir müessese ve bir kibrit fabrikası vücude getirdiler. Münhasıran Belçika sermayesile tesis edilen bu üç teşebbüsten maada biri mensucat ve biri deri fabrikasından mürekkep iki Bulgar fabrikasına da Belçika sermayesi yatırılmıştı. Harbi umumiden evvel Bulgaristana gelen Belçika şermayesi Bulgar sanayiine yatırılan umum ecnebi sermayenin yüzde 73 üne baliğ olmakta idi. Bu meyanda Rus sermayesinin hissesi yüzde 13 ve mütebakisinin büyük bir kısmı Almanya, Fransa, İngiltere ve Türkiyeye isabet ediyor idi.

1921 senesinde tertip edilen sanayi anketine nazaran Bulgar sanayiine yatırılan takriben 1515 milyon leva (takriben 75 milyon altun leva) ecnebi sermayesi bütün sanayi sermayesinin yüzde 26,84 üne baliğ olmaktadır.

Ecnebi sermayesinin harpten sonra sanayi şubelerine, ecnebi teşebbüslere ve ecnebi ve Bulgar sermayelerinden müteşekkil müesseselere tarzı taksimi hakkında mevcut malûmat noksandır. 1921 senesinde sanayi yatırılan sermayenin hemen hemen yüzde 60 Fransa ve Belçikaya ve daha az hisseler ile de İtalya, Macasistan, Avusturya, İsviçre ve İngiltereye ait bulunmakta idi. Bunlardan İtalyanın hissesi bugün 1921 senesine nazaran daha yüksek bulunmaktadır. İtalyan sermayesinin gittikçe Balkan memleketlerine dühulü ve İtalya - Bulgaristan ticaret ve sermaye münasebetlerinin kesafet peyda etmesinde iki memleket hükümdar ailesinin akrabılığının tesiri olsa gerektir.

Harpten evvelki zamanlar ile mukayese edilecek olursa Bulgar sanayiine 1921 senesindenberi yatırılan Alman sermayesi mutlak bir tezayüt fakat nisbî bir tenakus arzetmiştir. Buna sebep olarak harpten sonra tehaddüs eden siyasi ve iktisadi tahavvulat neticesinde Almanyanın Bulgaristandaki uzun vadeli matlûbatını çekmesi olmuştur. İstatistiklerin noksan olmasından dolayı 1921 senesinden sonra Alman sermayesinin Bulgaristana derecei dühulü tesbit edilememektedir.

Bankacılık: Kredi sahasında ecnebi bankaların oynadıkları rol pek cüz'idir. Bulgaristandaki büyük hususî bankalar muazzam ecnebi kredi müesseselerinin tesis ettikleri bankalar veya şubelerdir. 1928 senesinde Bulgaristanda 384,6 milyon leva (takriben 14,4 milyon altun leva) esas

sermayeli 14 ecnebi bankası mevcut idi. 1912 senesinde banka adedi iki misline çıkmış, fakat banka sermayesi yüzde 38 nispetinde inmiştir. Halbuki bu rakkamlar hakikate tamamen tevafuk etmemekte ve daha ziyade ecnebi bankaların yanlış malûmatından ileri gelmektedir.

Bulgaristandaki ecnebi bankaların bilhassa yedisi mühimdir. Bulgaristanın harpten evvelki Umumî banka (1905) ve Balkan bankası (1906) namını taşıyan iki büyük bankasına Fransız, Macar ve Avusturya sermayeleri iştirak etmiştir. 1905 de Discontogesellschaft, Berlin Norddeuch Bank, Hamburg ve Bleichröder Berlin bankaları müştereken kredi bankasını tesis ettiler. 1917de Berlindeki Deutsche Bank Sofyada bir şube küşat etti. Harpten sonra da Bulgaristan hususî bankaları meyanında mühim bir mevki ahzeden İtalyan - Bulgar ticaret bankası (1919), Franco-Belge bankası (1922) ve Prag kredi bankası, (Pragdaki aynı isimdeki bankanın bir şubesi olarak) üç büyük banka tesis edildi. Bu bankaların isimleri sermayelerinin menşeleri hakkında bir fikir vermektedir. 1926 senesinde beş büyük bankanın esas sermayeleri ve ihtiyatlarının yekûnu 231 milyon levaya baliğ olmakta idi. (Deutsche Bank ve Prag bankası ayrıca bilânçolarını neşretmektedirler). Mevduat ve hesabi carilerin umum yekûnu 2180 milyon levaya baliğ olmakta bunlardan 1500 milyon leva yani üçte ikisi ecnebi kredilerine ait bulunmaktadır.

Kredi bankasına ve Deutsche Banka esas sermaye ve ihtiyat olarak yatırılmış Alman sermayesi 1926 da 26 milyon leva yani bütün ecnebi banka sermayelerinin yüzde 9,7 ı ve Bulgaristandaki bütün hususî bankaların esas sermayelerinin yüzde 3,3 üne baliğ olmakta idi.

Kredi bankası depozitoları yekûnu 349 milyon leva olarak göstermektedir. Bu miktardan asgarî yüzde 50 si ecnebi paralarından terekkep ettiğini farzederek yukarıda zikrettiğimiz beş büyük bankanın umum depozito tutarından yüzde 12 ye yakın bir nisbete baliğ olduğunu görürüz. Bulgaristanın iktisadî hayatında kredi bankası ve Deutsche Bank bir kredi müessesesi rolünü oynamaktadırlar.

Sair ecnebi sermayelerden 1922 de Fransız sermayesi Bulgaristan ticaret bankasına ve beynelmilel ticaret için Franko - Belj gibi iki büyük bankaya iştirak etmiştir. Aynı sene zarfında Bulgaristan milli bankası ve Bulgaristan ziraat bankası tarafından haricî ticareti teşvik maksadile tesis

edilen İnternasyonal - Banka da Fransız, Avusturya, Alman ve İsviçre kredisini çalışmaktadır.

1927 senesinde Bulgaristan Milli bankasının ıslâhından sonra vücade getirilen İpotek bankasının esas sermayesinden (50 milyon İsviçre altın frangı) yüzde 60 ı bir İngiliz - Amerikan malî grubu tarafından taahhüt edilmiştir.

Bulgar millî bankasının ticaret ve sanayi kredisini tahdit etmesinden dolayı, harpten sonra tediye vaastalarına olan büyük bir ihtiyacı karşılamakta olan ecnebi banka sermayeleri ve kredilerinin ehemmiyeti sene den seneye tezayüt etmiştir. Bulgar millî bankası istatistiklerine nazaran 1911 senesinde ecnebi bankaların memleket iktisadına temin ettikleri kredinin mikdarı yalnız 64 milyon altın levaya baliğ olurken 1929 senesinde 130 milyon altın levaya çıkmıştır. Bu mikdardan takriben dörtte biri Alman - Bulgar ticaret münasebatı neticesinde Alman sermayesine isabet etmektedir.

Son zamanlarda, Alman bankaları istisna edilecek olursa, ecnebi bankaları aksiyon satın almak suretile muhtelif müesseselerde iştiraklerini tezyit ve dolayısıyla tesirlerini teşdit etmektedirler.

Ticaret : Bulgaristan ticaret kredisini büyük hususî bankalar tarafından vasi mikyasta temin edilmektedir. Bulgaristan hericî ticaretinde ecnebi sermayenin oynadığı hususî bir rol vardır. Ticarete ecnebi sermayesi müstakil müessesat, acentalar ve Bulgar ticaret firmalarına vaki iştiraklar şeklinde tezahür etmektedir. 1911 senesinde Bulgaristanda 400,000 altın leva esas sermayeye malik yalnız bir ecnebi ticaret bankası anonim şirketi mevcut idi. 1928 senesinde sermayeleri 144,5 milyon leva (5,4 altın leva) baliğ olan 35 banka vücade gelmişti. Bulgaristanda ecnebi sermayenin ithalât hususunda alâkadar olmadığı mühim bir ithalât maddesi yok gibidir. Maatteessüf bu müesseseler ve iştiraklerin devresi hakkında elde kayıt yoktur. Fakat buna rağmen Bulgaristan ithalât ticaretinin yüzde 50si tacirlerin elinde olduğu tahmin edilmektedir.

Ecnebi sermayesinin ihracat işlerindeki hissesi ise yüzde 75 tir. Sermayenin menş'i ve Bulgaristan ithalât ve ihracatındaki derecesi istimali ithal ve ihraç edilen muhtelif eşyanın muhtelif memleketlerin ithalât ve ihracatındaki ehemmiyetine göre tehalüf eder. Meselâ : Makine ithalâtı büyük Alman, Avusturya, Macar ve Çekoslâvak fabrikaları tarafından

Bulgaristanda tesis edilen şubeler ve acentalar marifetile yapılmakta, kümes hayvanatı ticareti İtalya tüccarı tarafından icra edilmekte ve gül yağı ise Fransa sermayesile finanse edilmektedir.

Bulgaristnın haricî ticaretinde Alman sermayesinin hissesini hesap etmek müşküldür. Bu keyfiyet iki memleket ticarî münasebetlerinin kesafet peyda etmesine mütevakıftır. Harbi umumî zarfında Bulgaristan ticaretinde Alman sermayesi büyük bir rol oynamakta idi. Harpten sonra, Almanya Bulgaristan haricî ticaretinde yine birinci mevkiî aldıktan sonra Alman ticaret müesseselerinin iştiraki ve verdikleri krediler tekrar teza-yüt etmiş ve Alman - Bulgar ticarî münasebetleri daha kesif olmuştur.

Nakliyecilik : Nakliye şirketlerine gelince; müstakil firmalar veya şubeler tarzında Bulgaristanda tesis edilen bu şirketlerin en büyükleri ecnebi müesseselerine aittir. 1928 senesinde 12 nakliye anonim şirketten umum sermayeleri 6 milyon leva (225000 altun leva) ya baliğ olan 5 ecnebi nakliyecilik şirketi mevcut idi. Nakliyeciliğe yatırılan paralar Alman, Avusturya, Macar ve İtalya sermayelerinden terekküp eder. Bu hususta da elde vazih kayıtlar mevcut değildir.

Sigortacılık : Sigortacılıkta bir çok şube ve acentalıklar suretinde ecnebi sigorta şirketlerinin istirakleriyle vücade gelmiş Bulgar müesseselerinin elindedir. 1928 senesinde Bulgaristanda 7,5 milyon leva (takriben 278000 altun leva) bir sermaye ile dokuz ecnebi sigorta şirketi çalışmaktadır. Burada en çok hissesi olan İtalyan ve Fransız sermayeleridir. Bunlardan sonra Alman, Avusturya, İngiltere, Amerika ve İspanya sermayeleri gelir.

HULÂSA

Ecnebi sermayeler ve bilhassa banka sermayeleri daima Bulgaristanla zengin sanayi devletleri arasında mutavassıtlık vazifesini görmektedirler. Muhtelif iktisadî münasebetleri temin eden bu sermayeler aynı zamanda memlekette sermaye tesisatına yol açmaktadırlar. Fakat bu sermayeler ile birlikte Bulgaristana tecrübedide ve müteşebbis ecnebi gelmiş ve Bulgar iktisadiyatının muhtelif şubelerinde mühim roller oynamak suretile Millet iktisadiyatının inkişafına ön ayak olmuşlardır.

Harpten sonra ecnebi sermayesi kısa vadeli kredileri uzun vadeliilere tercih etmektedir. Buna sebep bankalara ve ticaret teşebbüslerine yapılan kısa vadeli kredilerin daha kolay ve daha sür'atle kazanç temin etmeleridir.

Halbuki uzun vadeli kredi meselesi Bulgar iktisadiyatında hayati bir meseleyi teşkil eder. Alman bankaları ve tüccar bermutat kısa vadeli ticaret kredisi vereceklerdir. Alman bankalarının ve tüccarının ithalât ve ihracattaki ehemmiyetleri nazarı itibara alınırca bu kredilerin de Bulgaristan ziraat ve sanayii için pek elzem olduğu görülür.

Bilhassa harpten sonra sermayeleri çoğalan memleketler tarafından uzun vadeli kredi verecekleri daha ziyade ümit edilmektedir. Bu krediler sayesinde ham maddelerin ve tabii kuvvetlerin istihsal ve istimali, transport vasita ve yollarının ıslahı ve buna mumasil işlere tahsisi Bulgar iktisadiyatını takviye ve tezyit edecek ve dolayısıyla ecnebi sermayelerinin kârlarını artıracaktır muhakkaktır.

Darülfünun İktisat Müderris Muavini

Dr. MUHLİS ETEM